

Stanisław Łaniec

"Cesarz Mikołaj II: młodość i pierwsze lata panowania 1868 – 1900, cz. I: Młodość, cz. II: Na tronie", Jan Sobczak, Olsztyn 1998 : [recenzja]

Echa Przeszłości 2, 218-220

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Są to drobne mankamenty, zainteresowany czytelnik znajdzie szersze omówienie wspomnianych zagadnień w bogatej literaturze przedmiotu, na której zresztą w znacznej mierze oparł swoje opracowanie Serczyk. Wartość książki polega na tym, że prezentuje nie tylko najnowsze ustalenia, ale także badaczy starszych i obcych, których prace mogą być dla przeciętnego czytelnika trudno dostępne. Tworzy w ten sposób zwarty obraz dziejów powstania w odróżnieniu od dotychczasowych ujęć, prezentujących wybrane epizody czy zagadnienia z problematyki kozackiej czasów Chmielnickiego⁸. Szkoda jednak, że pominął niektóre nowe tezy, jak np. pogląd Stanisława Alexandrowicza, że nierozstrzygnięcie bitwy pod Zborowem i zawarcie ugody było efektem nie tyle polityki Ossolińskiego (Serczyk słusznie nie podkreśla jego roli w tym wydarzeniu), co niezdolności zmęczonych oblężeniem Zbaraża Kozaków i Tatarów do zdobycia znakomicie ufortyfikowanego obozu polskiego⁹. Przedstawiając genezę powstania i przewidywaną rolę Kozaków w projektowanej przez Władysława IV i hetmana Stanisława Koniecpolskiego wojnie tureckiej przytoczył informacje Stanisława Oświęcima o rzekomym porozumieniu kozacko-tatarskim z 1645 r. (s. 23), choć Wiesław Majewski zdążył już podważyć wiarygodność tego przekazu¹⁰.

Książka napisana została znakomitą polszczyzną, a często zamieszczone, starannie dobrane cytaty źródłowe świetnie ilustrują wykład. Wypada wyrazić nadzieję, że Autor nie poprzestanie na roku 1651 i opowieść o dziejach Kozaczyzny będzie kontynuował.

Sławomir Augustowicz

Jan Sobczak, *Cesarz Mikołaj II. Młodość i pierwsze lata panowania 1868 – 1900, cz. I: Młodość, cz. II: Na tronie, Olsztyn 1998. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, ss. 362+284.*

W 1998 r. wydawnictwo byłej WSP w Olsztynie opublikowało bardzo interesującą monografię autorstwa Jana Sobczaka, poświęconą życiu i panowaniu ostatniego cesarza Rosji. Pozycja ukazała się w dwóch częściach. Ostatni

⁸ Prace Z. Wójcika (*Dziki pola w ogniu, O Kozaczyźnie w dawnej Rzeczypospolitej*, wyd. III, Warszawa 1986; *Wojny kozackie w dawnej Polsce*, Kraków 1989) omawiają całościowo dzieje wojen polsko-kozackich, stąd mniej uwagi poświęcono w nich powstaniu Chmielnickiego.

⁹ S. Alexandrowicz, *Plan obronnego obozu wojsk polskich pod Zborowem z sierpnia 1649 r.*, w: *Z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej. Księga pamiątkowa ofiarowana prof. dr. hab. Władysławowi A. Serczykowi w 60. rocznicę Jego urodzin*, Białystok 1995, s. 205-216.

¹⁰ W. Majewski, *Plany wojny tureckiej Władysława IV a rzekome przymierze kozacko-tatarskie z 1645 r.*, „Przegląd Historyczny”, 1973, z. 2.

car Rosji doczekał się wielu prac biograficznych, popularnonaukowych i naukowych, w ojczystym kraju, w Polsce i na Zachodzie. Publikacje te koncentrowały się jednak na okresie panowania cara (1894 – 1918), pobieżnie traktując jego lata młodości. Stąd biografia naukowa pióra Jana Sobczaka ma unikalny charakter, prezentując dzieciństwo i młodość cara.

W części pierwszej autor drobiazgowo opisał dzieciństwo carewicza. Narodziny przyszłego monarchy imperium rosyjskiego witano niezwykle uroczysto. Niemowlę tuż po urodzeniu otrzymało tytuł wielkiego księcia i wszystkie order państwa rosyjskiego. Jego panujący wówczas dziadek, Aleksander II, ogłosił dekret o amnestii dla więźniów i zesłańców politycznych i kryminalnych.

Dzięki rozległej kwerendzie archiwalnej i bibliotecznej Autor przedstawił szczegółowo wszystkie etapy dzieciństwa swojego bohatera. Carewicz Mikołaj otoczony był troskliwą opieką rodziców, dziadków i licznych krewnych. Dzieci carów były wychowywane przez rozbudowany zespół służby pałacowej, w tym guwernantek, wychowawców i lekarzy. Niezależnie od idealnych warunków bytu i opieki, dzieci carskie obowiązywał spartański tryb życia. Musiały poprzez sport i przysposobienie wojskowe nauczyć się pokonywać różne trudności życiowe. Natomiast zabawy dziecięce połączone były z czytaniem pierwszych książek, spacerami i częstym przebywaniem na łonie przyrody, wycieczkami. Carewicz często był w podróży, z rodzicami jeździł do krajów nadbałtyckich i do letnich rezydencji carów na Krymie. Dorastający carewicz elementarną edukację zdobywał w warunkach pałacowych, gdzie uzyskał wiedzę na poziomie ośmioletniego gimnazjum i czteroletnich studiów wyższych. Sprowadzano najwybitniejszych nauczycieli i profesorów z Cesarstwa i z zagranicy. Autor biografii przedstawił również szczegółowo tryb szkolenia wojskowego carewicza i jego praktykę wojskową w najlepszych pułkach gwardyjskich. Z wielką pasją i polotem, a także znajomością rzeczy opisał życie towarzyskie i hulanki młodej kadry oficerskiej, w której brał udział od 16. roku życia Mikołaj. Drugą wielką przygodą carewicza były podróże. Zwiedził Egipt i Grecję, a także całą Azję. Był w Japonii i innych krajach Dalekiego Wschodu, od Władywostoku jechał szlakiem budującej się kolei transsyberyjskiej, poznał obszary rozległego imperium rosyjskiego na Syberii. Podróż lądowa przez te tereny była dla carewicza nieprzerwanym widowiskiem. Uczestniczył w licznych uroczystościach i spotkaniach z lokalną administracją, wojskiem kozackim, żołnierzami regularnej armii, marynarką wojenną, duchowieństwem.

Życie osobiste młodego carewicza było bardzo barwne. Autor biografii przytacza przykłady licznych miłostek Mikołaja (cz. I, s. 225-229), wśród nich wielką miłość carewicza do tancerki Matyldy Krześcińskiej, Polki z pochodzenia. Drugą wielką miłością Mikołaja była księżniczka heska Alix, która po

śmierci cara Aleksandra III, ojca Mikołaja, została żoną nowego cara, przyjmując wiarę prawosławną i imię Aleksandra. Część pierwszą biografii Autor zakończył początkiem panowania nowego cara Mikołaja II.

Część druga biografii rozpoczyna się prezentacją przygotowań w Petersburgu i w Moskwie do ceremoniału koronacyjnego. Autor opisał barwnie sam przebieg uroczystości koronacyjnych z maja 1896 r. oraz znaną tragedię chodyńską. Na czas uroczystości zgromadzono na Polach Chodyńskich dla biedniejszych mieszkańców Moskwy duże ilości jadła, picia i prezentów. Zniecierpliwiony oczekiwaniem na poczęstunek i prezenty tłum rozpoczął szturm na kioski i zastawione stoły. W wyniku powstałego chaosu zginęło 1389 osób, a 1301 zostało rannych. Tragedia chodyńska znalazła szeroki oddźwięk w prasie rosyjskiej i zagranicznej.

Druga część biografii zawiera również obszerny opis życia gospodarczego Rosji z drugiej połowy XIX w. Prezentacją osiągnięć gospodarczych Rosji była wielka wystawa przemysłowa w Niżnim Nowogrodzie. Wystawę odwiedzały tysiące przemysłowców, bankierów i kupców oraz właściciele dużych gospodarstw rolnych, nie licząc cesarskiej pary i licznych urzędników różnych szczebli.

Autor przedstawił również z wieloma szczegółami próbę pojednania Polaków i Rosjan, jaka miała miejsce po koronacji Mikołaja II. Z otoczenia Mikołaja pojednanie popierali nieliczni liberałowie, ze strony polskiej arystokracja i część finansjery przemysłowo-handlowej. Nową politykę wobec Polski zaczęto od zmian personalnych w Królestwie Polskim. Odwołano znenawidzonego przez Polaków generał-gubernatora Józefa Hurkę, jak również czołowego rusyfikatora polskiego szkolnictwa, kuratora Aleksandra Apuchtina, a później skasowano nałożoną na polską szlachtę kontrybucję (za udział w powstaniu styczniowym) oraz złagodzone sankcje wobec polskiego duchowieństwa katolickiego. W ramach pojednania para cesarska złożyła w 1897 r. wizytę w Warszawie. Autor szczegółowo przedstawił przebieg tej wizyty, wskazując na uroczysty charakter powitania carskiej pary nie tylko przez wyższych rosyjskich urzędników, ale także przez polską arystokrację i wielki kapitał. Organizatorzy spotkania przekazali również carowi dary składkowe od polskiego społeczeństwa, które car przeznaczył na budowę gmachu Politechniki Warszawskiej i na budowę pomnika Adama Mickiewicza. Dalszych ustępstw ze strony Rosji nie było i pojednania też nie.

Biografia Mikołaja II pióra Jana Sobczaka jest pozycją bardzo interesującą, w dodatku Autor przedstawia ją na szerokim tle kulturowo-obyczajowym elity rządzącej Rosji, co stanowi dodatkowy walor opracowania.

Stanisław Łaniec